

З.А. Табылдиева¹, Н.К. Султанова¹

¹Қазақ инновациялық гуманитарлық – заң университеті
Қазақстан, Семей қаласы.
e-mail: wrach100@mail.ru

СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ БЕЛСЕНДІРУІ – ТҰЛҒАЛЫҚ-КӘСІБИ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗІ

Мақалада студенттердің өзін-өзі белсендіру мәселелері мен тұлғалық кәсіби дамуы мәселелері қарастырылған. Тұлғалық кәсіби іс-әрекетті қалыптастыру жолдары көрсетілген. Тұлғалық-кәсіби даму мәселесі психологияда бірнеше ғылыми бағыттары қарастырылды. Жоғары оқу орнындағы (ЖОО) білім беру субъектілерінің негізгілерінің бірі болып оқытушы саналатыны белгілі. Ал заманауи педагогтың білім беруді ізгілендіруде, білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеу үрдісінде олардың әлеуметтік рөлінің басымдығы маңызды болып табылады. Осыған байланысты олардың құзыреттілігінен, шығармашылығынан және тұлғалық-кәсіби қасиеттерінің дамуынан білім беру сапасын артуы мен нәтижелігі талап етеді. Сондықтан да бұл мақаланың маңыздылығы жоғары.

Түйін сөздер: тұлға, даму, тұлғалық-кәсіби даму, кәсіби маман, әрекет, әрекет субъектісі, тұлғалық-кәсіби қасиеттер, тұлғалық ерекшеліктер.

З. А. Табылдиева¹, Н. К. Султанова¹

¹Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет
Казахстан, г. Семей.
e-mail: wrach100@mail.ru

Самоактивация студентов –основа личностно-профессионального развития

В статье рассматриваются проблемы самореализации и личностного профессионального развития студентов. Показаны пути формирования профессиональной деятельности личности. Проблема личностно-профессионального развития рассматривалась в психологии с несколькими научными направлениями. Известно, что одним из основных субъектов образования в высшем учебном заведении (вузе) является преподаватель. Важным является приоритет социальной роли современного педагога в гуманизации образования, в процессе обучения и воспитания обучающихся. В связи с этим от их компетентности, творчества и развития личностно-профессиональных качеств требуется повышение качества и результативности образования. Поэтому эта статья имеет большое значение.

Ключевые слова: личность, развитие, личностно-профессиональное развитие, специалист, деятельность, субъект деятельности.

Z. A. Tabyldieva¹, N. K. Sultanova¹

¹Kazakhstan humanitarian and law innovation university
Kazakhstan, Semey.
e-mail: wrach100@mail.ru

Self-activation of students –the basis of personal and professional development

The article deals with the problems of self-realization and personal professional development of students. The ways of formation of professional activity of the individual are shown. The problem of personal and professional development was considered in psychology with several scientific directions. It is known that one of the main subjects of education in a higher educational institution (university) is a teacher. Important is the priority of the social role of the modern teacher in the humanization of education, in the process of teaching and educating students. In this regard, their competence, creativity and development of personal and professional qualities require improving the quality and effectiveness of education. Therefore, this article is of great importance.

Key words: person, development, personal professional development, specialist, activity, subject of development.

Кіріспе.

Қазіргі жаһандану жағдайында мемлекеттің әлемдік білім кеңістігіне енуі барысында болашақ мамандарды даярлаудың сапасын жақсарту мәселесіне баса назар аударылып отыр.

Осыған орай, ағымдағы заманауи білім беру жан-жақты интеграциялық білімге құмар, күнделікті өзгерістерге тез бейімделетін, өз бетімен шығармашылық іс-әрекеттер жасай алатын, әлеуетті, зияткер ұлтты қалыптастыруды талап етіп отыр. Ал бұл болса, студенттердің бойында белсенділік, бастамашылдық, өзін-өзі анықтау, өзін-өзі белсендіру, өзін-өзі жетілдіру, өз бетімен шешім қабылдау сияқты тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамыту қажеттілігін арттыра түседі.

Негізгі бөлім.

Қазіргі ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында студенттердің өз бойында қалыптасқан білімдерін тәжірибеде қолдана алу икемділігімен ғана шектелуі мүмкін емес. Олар сонымен бірге күрделі жағдаяттарда дербес шешім қабылдауға, заманауи өзгерістерге тез бейімделе алуға, рефлексиялық ойлауға, талдауға бейім, өзін-өзі ұйымдастыруға қабілетті және өзіндік жеке көзқарасы қалыптасқан мамандар болып даярлануы тиіс. Бұл талаптар олардың тұлғалық-кәсіби қасиеттерін дамытқанда ғана оң нәтижесін береді.

Психологиялық-педагогикалық зерттеулерде тұлғаның дамуы, соның ішінде, студенттің тұлғалық-кәсіби даму мәселесіне ерекше орын берілген. Психологияда, педагогикада, акмеологияда көбінесе тұлғалық-кәсіби дамуды бірыңғай тұтас қарастырады (А.А.Дергач, Е.А.Климова, Е.Н.Шиянов, А.Р.Фонарев және т.б.). Басқа сөзбен айтқанда, кәсіби даму мәселесін қозғағанда тұлғалық даму туралы да айтылады және де тұлғалық-кәсіби дамуға да баса көңіл бөлінеді.

Ғалымдар тұлғалық-кәсіби даму түсінігінің мәнін әртүрлі анықтайды. Кең тұрғыда алсақ, тұлғалық-кәсіби даму - тұлғаның қалыптасу үдерісі және кәсіби

қызмет пен кәсіби өзара байланыстар нәтижесіндегі кәсібилік.

Тұлғалық-кәсіби даму үдерісінде тұлға төмендегі прогрессивтік құрылымдық өзгеріске ұшырайды:

- тұлғаның бағыттылығы (қызығушылықтар шеңбері кеңейіп мұқтаждықтар жүйесі өзгереді, жетістіктер уәждері өзектелініп, өзін-өзі іске асыру және өзін-өзі дамыту мұқтаждары өседі);
- тәжірибесі көбейеді және біліктілігі жоғарылайды;
- жеке күрделі қабілеттері дамиды;
- мамандық ерекшелігімен белгіленетін кәсіби маңызды сапалары дамиды;
- тұлғалық іскерлік сапалар дамиды;
- психологиялық даярлық жоғарылайды;
- кәсібиліктің акмеологиялық инварианты дамиды.

Кәсіби-тұлғалық даму «қосыла өсірілу», адам психикасын арттыру тұрғысынан қарастырылады. Өйткені маманның психологиялық жаралуы адам психикасында жаңа сапалардың пайда болуын немесе бұрын-соңды болмағанын, болса да басқа түрде болғанын, сонымен қатар кәсіби мамандық пен кәсіби қатынастың жаңа түрлерінің пайда болғанын білдіреді.

«Тұлғалық өсу», «кәсіби өсу» терминдері әдебиеттерде синоним ретінде пайданылады. Бірақ тұлғалық өсу кәсіби өсуге негіз болады.

Тұлғалық-кәсіби даму мәселесі психологияда бірнеше ғылыми бағытта зерттеледі.

Бірінші бағыт мамандық психологиясының ғылыми негізін жасау болып табылады. С.Г.Гелдерштейннің, М.А.Рыбаковтың, К.К.Платоновтың және т.б. зерттеулері кәсіби өзін-өзі анықтау, кәсіби жарамдылық, кәсіби іріктеу және кәсіби даярлау, кәсіби біліктілік сияқты маңызды психологиялық категориялардың мазмұнын анықтауға мүмкіндік береді.

Келесі бағыт қызметтің әр алуан түрлеріндегі тұлғаның даралық -

психологиялық және нақты қасиеттерін зерттеумен тікелей байланысты. Бұл бағыттың шеңберінде маманның маңызды психологиялық кәсіби қасиеттерін қалыптастыру және дамыту тұжырымдамасы жасалды.

Кәсіби шеберліктің психологиялық негіздерін жасаумен байланысты үшінші бағыт психологиялық еңбек бағыты тұрғысынан қарастырылады (Е.А.Климова, А.К.Маркова, Л.М.Митина, К.К.Платонов т.б.). Бұл бағыт бойынша кәсіби өзін-өзі жетілдірудің, біліктілікті жоғарылатудың, кәсіби құзыреттіліктің, кәсіби икемділіктер мен дағдыларды дамытудың жағдайлары және факторлары зерттеледі.

Төртінші бағыт акмеологиялық – кемеліне келген тұлғаның дамуын анықтау, сонымен қатар болашақ мамандарды кәсібилілікке оқыту, олардың қызметтерін жетілдіру мен үйлестіру сұрақтарымен байланысты акмеологиялық заңдылықтарды және детерминантты зерттеуге бағытталған (А.А.Бодалев, А.А.Дергач, Н.В.Дергач, Н.В.Кузьмина, А.П.Реан және т.б.)

Мамандықтың тұлғаға әсер ету мәселесіне байланысты ресейлік психологияда іс-әрекеттік бағыттың дәстүрлі түрде қарастырылғандығын атап өту керек. (С.Л.Рубинштейн, А.Н.Леонтьев, Б.Г.Ананьев, А.А.Смирнов, Б.М.Теплов). Осы бағытқа сәйкес сана, психика әрекетте байқалып қана қоймай, сонымен қатар қалыптасады. Адамның әрекеті оның санасының, психикалық процестерінің және қасиеттерінің қалыптасуын шарттайды, олар адам әрекетін реттей отырып, оның адекватты орындалуының шарты болып табылады. Мұндай әрекеттің субъектісі басқа адамдармен тығыз байланыстағы - адам, индивид, тұлға болып табылады.

С.Л.Рубинштейннің трактатында тұлға әрекеттің алғышарты бола тұра, оның қорытындысымен бірге әрекет ететіндігі жазылған. Көптеген әрекеттер мен амалдардың сан түрлілігін біріктіретін сана мен әрекеттің тұтастығы, тұлғаның мақсаты мен

мотивациясы болып табылатын бастапқы мотивациялары мен соңғы мақсаттарының біртұтастығынан тұрады.

Сонымен, нақ әрекет кезінде тұлға қалыптасады, жеке дара адам болады, дүниеге, қоғамға, өзіне деген көзқарасын қалыптастырады.

Көптеген әрекеттердің арасында субъектінің белсенділігінің негізгі қалыбын жасайтын, кәсіби әрекет басты орын алады. Оған адам өмірінің маңызды бөлігі арналған. «Көптеген адамдар үшін нақты осы әрекет түрі олардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға, өздерінің қабілеттерін ашуға, белгілі бір әлеуметтік дәрежеге жетуге мүмкіндік береді». Яғни, кәсіби әрекет кезінде тұлғаның өзгеруі ерекше қарқынды жүреді, өйткені ол субъектінің негізгі белсенділігін өзіне аудартады.

Кәсіби маман болу және кәсібилікті қалыптастыру үдерісі адамның өмірлік әрекетінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Тұлғаның кәсіби дамуы оны адам өмірлік мақсат етіп алғанда ғана белсенді, кәсіппен байланысты мәселелер өмірлік жоспарлар мен мақсаттарға, тұлға болашағының құрылымына айналады. Адамға кәсіби болу әсерінің күштілігі сонша, ол адамның өмірлік салтын түпкілікті өзгертуі мүмкін. Бұл өзгерістер жаңа әдеттердің, көзқарастардың, бағалаулар мен қатынастардың пайда болуынан көрінуі мүмкін. Әдетте кәсіпқойлық кәсіп талап ететін кейбір индивидуалды психологиялық құрылымды бейімдеу нәтижесінде «пайда болады» деп айтуға болады.

Т.В.Кудрявцеваның теориясының шеңберінде кәсіпқойлық тұлғаның кәсіби өсуінің тұтас үдерісі ретінде қарастырылады. Кәсіби шебер болу кәсіби білім беру орындарында оқу барысында үйреніп алатын қысқа уақытты акт емес. Ол – төрт маңызды сатыдан тұратын ұзақ, серпінді, көп деңгейлі үдеріс. Әрбір сатыға өту алдыңғысымен байланысты және субъектіде дағдарысты жағдайдың пайда болуына әкеліп соғуы мүмкін.

Осылайша, көптеген ғалымдар бойынша кәсіби даму – ол адам кәсіп таңдағаннан бастап, оның кәсіби өмірінің барысында жалғасатын және ол кәсіби әрекетін тоқтатқанға дейін жалғасатын жалпылық, үзілмейтін процесс дегенді алға тартады. Бұл үдеріс біріншіден, ішкі шарттар: адамның өмір барысында кәсіптің өзі, оған деген көзқарас өзгеруіне; екіншіден, сыртқы шарттар: адамының кәсіп туралы, ондағы кәсіби шеберлік, сондай-ақ өзіндегі шеберлік қасиетті бағалауға деген талаптарының өзгеруі болып табылады.

Кәсіби шебер болу әдетте жалпы психикалық дамуға сүйенеді және соның негізінде жүзеге асады. Маманның шебер болуы оның тұлға ретінде дамуымен тығыз байланысты. Шеберлік оны адам өмірлік мақсат етіп алғанда ғана белсенді, кәсіппен байланысты мәселелер өмірлік жоспарлар мен мақсаттарға, тұлға болашағының құрылымына айналады. Адамның тұлғалық ерекшеліктері әдетте кәсіп таңдауда, кәсіби бейімделу үдерісінде жағымды әсерін тигізеді, кәсіби шығармашылықты қолдауға ынталандырады, кәсіби деформация мен кәжудан қорғайды.

Белсенділік субъектінің кіріктірілген қасиеті тұрғысынан іштей детерминацияланады, субъектінің қоршаған әлеміне көзқарасын қалыптастыру және кәсіби іс-әрекетін жаңғырту, адамның реакцияларын, іс-әрекеттерін және мінез-құлықтарын түзеуді жүзеге асырады. ЖОО студенттерінің белсенділігі – олардың алға қойған мақсатына жетуі мен ұмтылысымен сипатталады. Олар студенттер үшін маңызды қажеттіліктер, мақсаттар мен мотивтер және қарым-қатынастан тұратын тұлғалық ерекшеліктерімен сипатталады. Осы тұрғыда белсенділіктің қажеттілігі артады. Өйткені ол ішкі мотивацияның тереңдетеді, өзге адамдармен қарым-қатынасқа түсуде және бірлескен іс-әрекетте адамның көзқарасына яғни тұтас алғанда, өзара іс-әрекеттің нәтижелілігі мен барысына ықпал етеді.

Субъект тұрғысынан студенттің белсенділік қасиеті қарама-қайшылықтарды шешуде және тұлғаның жекелік ерекшеліктеріне сәйкес қызмет ету біліктілігінде көрінеді. Тұлғалық-кәсіби дамудың негізгі психологиялық тетігі «Шынайы - Мен» және «Идеалды - Мен» арасындағы орын алатын кәсібиліктің деңгейіндегі қарама-қайшылықтарды жөнуде көрінеді. Студенттің ішкі қарама-қайшылықтарды белсенді өзгертуге деген анық байқалатын қабілеті ғана оның кейінгі тұлғалық және кәсіби дамуын анықтай алады. Сәйкесінше, «Мен – әрекет етуші» және «Мен – бейнелеуші» арасындағы тұлғашылық қарама-қайшылықты жеңу үшін субъектілік белсенділік қажет. Бұл олардың жаңа мүмкіндіктерін өзіндік жүзеге асыруына ниеттендіреді.

И.С. Кон өзін-өзі белсендіруді «Мен» қатынас жүйесінде қарастыра отырып, оның үш негізгі құраушыларын бөледі: «Мен-тендестіру» өзіндік; «Мен - Эго» – субъективтілік; «Бейне-Мен» өзі туралы ойы. Өзіндік сананың түрлі қатынасына қарай тұлға дамиды: «Мен – Мен емес», «Мен Өзге», «Мен Біз», «Мен» «Идеалды Мен» қарама-қайшылығын жоятын іс-әрекет өзін-өзі белсендіруді айқындайды.

Қорытынды.

Әлеуметтану ғылымдарының профессоры В.А. Занятин: «Адамзат капиталын қалыптастыру және дамыту – күрделі және ұзақ үдеріс, сол себепті оған кешенді, жүйелі бағытты ұйымдастыруымыз қажет» – деп, адам қабілетінің құрылымында өзара байланысты, бір-бірімен айқындалатын негізгі базалық бірнеше элементтерді бөліп көрсетеді:

физиологиялық – денсаулығы, шыдамдылығы, біліктілігі мен дағдылардың жиынтығы;

психологиялық – темпераменті, мінезі, ерік-жігері, жауапкершілік сезімі және т.б;

зияткерлік – ақыл-ойдың дамуы, білімінің деңгейі, жалпы және экономикалық мәдениеті, еңбек моралі;

элеуметтік – құндылық бағдарлары, қызығушылықтары, еңбекке қарым-қатынасы және тұлғааралық қарым-қатынасы.

Қарап тұрсақ, аталған элементтер жеке тұлғаның тұлғалық-кәсіби өсуін, дамуын айқындап тұрғандай.

Сонымен, тұлғалық-кәсіби дамуды ұйымдастыру – студенттердің тұлғалық,

кәсіби құзыреттілігін жоғарылату, психологиялық мәдениетін қалыптастыру мен дамыту бойынша өздігінен білім алуына бағдар беру және өзін-өзі белсендідіруіне қажеттілігін арттыруға бағытталған шаралар жүйесінің жиынтығы.

Әдебиеттер:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л., 1987. – 264 с.
2. Асмолов А.Г. Личность как предмет психологического исследования.– М.:Изд-во Моск.ун-та, 1984 – 105с.
3. Джакупов С.М. Управление познавательной деятельностью студентов в процессе обучения. – Алматы, Қазақ университеті, 2002. – 117 с.
4. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека: Методолого-прикладные основы акмеологических исследований. – М, 2000.
5. Ерментаева А.Р. Субъектно - ориентированная психологическая подготовка студентов: дисс. докт. психол. наук. – Алматы, 2008. – 312 с.

Әдебиеттер:

1. Anan'ev B.G. Chelovek kak predmet poznaniya. – L., 1987. – 264 s.
2. Asmolov A.G. Lichnost' kak predmet psihologicheskogo issledovaniya. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1984 – 105 s.
3. Dzhakupov S.M. Upravlenie poznatel'noj deyatel'nost'yu studentov v processe obucheniya. –Almaty, Қазақ universiteti, 2002. – 117 s.
4. Derkach A.A. Akmeologiya: lichnostnoe i professional'noe razvitie cheloveka: Metodologo-prikladnye osnovy akmeologicheskikh issledovaniy. – M, 2000.
5. Ermentaeva A.R. Sub"ektno - orientirovannaya psihologicheskaya podgotovka studentov: diss. dokt. psihol. nauk. – Almaty, 2008. – 312 s.

Табылдиева Зәмзәгүл Аманханқызы

Лауазымы: Қазақ инновациялық гуманитарлық - заң университеті, МПП 221 тобы, 2 курс студенті

Пошталық мекен-жайы: 071410, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, көш. Титова, 153, кв 17

Ұялы. тел: +7 7758394144

E-mail: asema.kalieva.86@mail.ru

Султанова Нургуль Камильевна

Лауазымы: педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ инновациялық гуманитарлық– заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071410, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, көш. Титова, 153, кв 17

Ұялы. тел: +7 7083905146

E-mail: wrach100@mail.ru

Табылдиева Замзагүл Аманханқызы

Должность: Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, магистрант специальности «Педагогика и психология»

Почтовый адрес: 071410, Республика Казахстан, г.Семей, ул. Титова, 153, кв 17

Сот. тел: +7 7758394144

E-mail: asema.kalieva.86@mail.ru

Султанова Нургуль Камильевна

Должность: кандидат педагогических наук, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071410, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Титова, 153, кв 17

Сотовый. тел: +7 7083905146

E-mail: wrach100@mail.ru

Tabildieva Zamzagul Amankhankuzu

Position: Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University, master's degree in pedagogy and psychology

Mailing address: 071410, Republic of Kazakhstan, Semey. Titova St,153-17

Mob.phone: +7 7758394144

E-mail: asema.kalieva.86@mail.ru

Sultanova Nurgul Kamilyevna

Position: Candidate of Pedagogical Sciences, Kazakh Humanitarian and Legal Innovation University

Mailing address: 071410, Republic of Kazakhstan, Semey, Titova str., 153, kv. 17

Mob.phone: +7 7083905146

E-mail: wrach100@mail.ru